

УДК 378-372.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-1-35>**Наталія БУЛГАРУ,***orcid.org/0000-0002-2190-9016**старший викладач кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) bugarunat@gmail.com***Олена РАДІУС,***orcid.org/0000-0003-2686-6155**старший викладач кафедри психології, педагогіки та лінгводидактики
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) radiuslena@ukr.net*

ОСНОВНІ ФАКТОРИ, ЩО ДОЗВОЛЯЮТЬ ПЕДАГОГУ РОЗВИВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ

Ця стаття присвячена аналізу основних положень, які дозволяють вчителю успішно розвивати критичне мислення на уроках англійської мови у вищому навчальному закладі. Мета статті – детальний аналіз основних оптимальних факторів викладання англійської мови у вищому навчальному закладі, що включає використання творчого мислення. Розглядаються основні фактори, що сприяють ефективному використанню критичного мислення на уроках англійської мови. Проаналізовано та детально описано такі основи креативності: формування позитивної самооцінки; прояв творчості у вчителя; надання студентам вибору; ефективно використання проблем; встановлення відносин; вивчення ідей; заохочення критичної оцінки. Було виявлено, що через інтеграцію креативного мислення у уроки іноземної мови студенти розвивають відповідні когнітивні навички, такі як спостереження, опитування, порівняння, опозиція, уява та прогнозування, необхідне їм у всіх навчальних сферах та в реальному житті. Визначається, що це також розвиває метакогнітивні навички: здатність критично оцінювати власні результати навчання.

Було виявлено, що під час викладання англійської мови важливо дати можливість розвитку творчості, а саме планувати та організовувати заняття таким чином, щоб систематично озброїти студентів навичками та стратегіями, які їм потрібно для досягнення творчого результату у відношенні до вивченої теми та їх поточного рівня мови. Викладання іноземної мови в силу своєї комунікативної природи завжди відрізнялося творчим характером, більш спрямованим на створення власних мовних продуктів. Все це, безсумнівно, вимагає творчості, незалежності та критичного мислення. Виходячи з цієї позиції, ми вважаємо використання технології критичного мислення на уроках англійської мови настільки простими, як необхідно.

Ключові слова: креативність, креативне мислення, комунікативний підхід, іноземні мови.

Nataliia BULHARU,*orcid.org/0000-0002-2190-9016**Senior Lecturer at the Department of Psychology, Pedagogy and Linguodiagnostics
State University of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) bugarunat@gmail.com***Olena RADIUS,***orcid.org/0000-0003-2686-6155**Senior Lecturer at the Department of Psychology, Pedagogy and Linguodiagnostics
State University of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) radiuslena@ukr.net*

MAIN FACTORS ALLOWING THE TEACHER TO DEVELOP CRITICAL THINKING ENGLISH AT A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

This article is devoted to the analysis of the main provisions that allow teacher to develop critical thinking at English lessons at a higher educational institution successfully. The purpose of the article is to analyze in detail the main optimal factors in teaching English at higher education institution, which would include the use of creative thinking. The main factors contributing to the effective use of critical thinking at English lessons are considered. The basics of creativity

such as: positive self-esteem formation; teacher showing creativity; giving students a choice; effective use of questions; establishing relationships; ideas exploration; encouraging critical evaluation are analyzed and described in detail. It was revealed that due to the integration of creative thinking into foreign language lessons, students develop the relevant cognitive skills, such as observation, questioning, comparison, contrasting, imagination and forecasting, which they need in all educational areas and in real life. It is determined that this also develops metacognitive skills: the ability to critically evaluate one's own learning outcomes.

It was found that, when teaching English, it is important to provide an opportunity for the development of creativity, namely, to plan and organize classes in such a way as to systematically equip students with the skills and strategies that they need to achieve a creative result in relation to the topic being studied and their current level of language. Teaching a foreign language, due to its communicative nature, has always been creative in nature, more focused on creating its own speech products. All this, of course, requires creativity, independence and critical thinking. Based on this position, we consider the use of critical thinking techniques in English lessons as simple as necessary.

Key words: *creativity, creative thinking, communicative approach, foreign languages.*

Постановка проблеми. Розуміння сутності творчості і здібностей, що лежать у його основі – проблема, через яку існує безліч суперечливих психологічних, педагогічних і філософських теорій, думок і концепцій. Творчість у сенсі розглядається як діяльність у ситуації невизначеності, спрямовану на отримання результатів, які мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну.

У наші дні проблема формування творчих здібностей у процесі навчання англійської мови набуває особливої актуальності. У сучасних умовах педагогічного процесу вона є значною науковою проблемою, що має історичне, етнічне, культурологічне та соціально-педагогічне значення. Розвиток творчих здібностей студентів неможливий без узагальнення досвіду використання занять з англійської мови у системі навчання та виховання. Вивчення англійської мови, історії її розвитку, народної культури та побуту необхідно розглядати не лише як діяльність студентів, спрямовану на вивчення англійської мови, а й як одну з умов, що забезпечують викладання іноземної мови та розвиток творчих здібностей на конкретному життєвому матеріалі. Формування творчих здібностей спирається на розвиток творчого мислення та особливо таких компонентів як:

- *Аналітичні компоненти* – відповідно понятійно-логічне мислення – логічність, рухливість, вибірковість, асоціативність, кмітливність, здатність диференціювати тощо;

- *Емоційні компоненти* (чуттєво-образне мислення): яскравість образів, емоційна оцінка подій, фактів, явищ тощо;

- *Творчі компоненти* (наочно-дієве мислення): пошук раціональних шляхів вирішення, нестандартність (прояв індивідуальності, оригінальності, подолання стереотипів), уміння передбачати результат, прагнення синтезувати кращі знання та вміння в діяльності, вибір найбільш прийняттого рішення з можливих варіантів та вміння обґрунтувати правильність вибору.

Так як навчання іноземної мови має на меті комплексну реалізацію виховних, освітніх і розвиваючих завдань і в процесі навчання студенти опановують основи говоріння, аудіювання, письма, основними видами мовної діяльності. Креативний (творчий) підхід до навчання іноземної мови забезпечує оволодіння цими основами та підвищення мотивованого інтересу до вивчення іноземної мови.

Викладання іноземної мови через свою комунікативну природу завжди відрізнялося творчим характером, більшою спрямованістю створення своїх власних мовних продуктів. Все це, безперечно, вимагає креативності, самостійності та критичності мислення. Виходячи з даної позиції, вважаємо використання прийомів технології критичного мислення на уроках англійської мови настільки ж простим, як і необхідним.

Аналіз досліджень. Проблеми вивчення та викладання англійської мови досі не втрачають своєї актуальності, починаючи з таких вчених-психологів, як Н.І. Жінкін, Б.В. Беляєв, В.А. Артемов, А.А. Леонтьєв та ін., закінчуючи сучасними дослідженнями в галузі психології, лінгвістики та лінгводидактики.

Ф. Кайнц запропонував наступну класифікацію мовних висловлювань: а) ініціативну (спонтанну) мову; б) реактивну мову; в) імітативну мову; г) автоматичну мову та д) стохастичну мову (Kainz, 1951: 112).

Згідно з Б. Скіннером, мовленнєве висловлювання ділиться на чотири типи: а) контрольована поведінка; б) прохання, наказ, питання; в) «такти», тобто реактивне мовлення; г) автоклітики, тобто інтравербальне поведінка (Skinner, 1957: 3-5).

У основі класифікації мовних висловлювань Ч. Фриза лежать два критерії: здатність висловлювання розпочинати розмову і приналежність висловлювання тому чи іншому говорящому. Виходячи з вищезгаданого, Ч. Фріз виділяє такі типи висловлювань:

1) ситуативна (здатність розпочати розмову);

2) продовження (не початкова, але належить до того ж оратора);

3) Відповідь (не початкова, пов'язана з іншим оратором) (Fries, 1952:120).

Дж. Керролл також впливає з двох критеріїв, формулюючи свою класифікацію мовленнєвих висловлювань: функціональний критерій та максимальний характер характеру твердження, тобто наявність або відсутність форм речення (Carroll, 1964: 24).

Слід також зазначити, що вивчаючи англійську мову, потрібно звернути увагу не лише на стандартні поняття – ситуативні, мотивації, але й на мислення учнів. Необхідність розглядати творче мислення як невід'ємний елемент навчального процесу говорить багато іноземних сучасних методистів: Е.О. Берехкі, А. Карпаті, Т.Д. Декер, Т. Менхард, І.Кх. Crossbergen тощо

За словами Е.О. Беречки та А. Карпаті, концептуальні елементи творчості: процес, продукт, особистість студентського та навчального середовища (Bereczki, Kárpáti, 2021).

Сучасні експерти в галузі розвитку творчого мислення І. Куперс та М. Ван Дікік стверджують, що розвиток резервних творчих навичок може бути найбільш ефективно досягнуто лише в тому випадку, якщо взаємодія учасників навчання (викладачів та студентів) можна ретельно вивчити (Kupers, van Dijk, 2020).

Результати наукових досліджень і педагогічний досвід сучасних педагогів та науковців дають змогу стверджувати, що використання креативних методів навчання має низку суттєвих переваг перед традиційними методами в контексті формування у студентів загальнолюдських цінностей (Е. Арванітопуло, Л. Байдунова, І. Зимня, І. Мудрицька, А. Муратов, Е. Полат, Т. Полилова, Т. Шапошникова та ін.).

Мета статті – проаналізувати основні фактори використання креативного мислення при навчанні англійській мові в вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Студенти, які вивчають англійську мову, часто можуть мати обмежені мовні навички, але вони приходять до аудиторії, наповненої творчим потенціалом. Створюючи середовище в аудиторії, в якому розвиток творчості та творчості заохочується з самого початку, ефективність вивчення англійської мови значно покращується. Завдяки інтеграції творчого мислення в уроки іноземної мови студенти розвивають відповідні когнітивні навички, такі як спостереження, опитування, порівняння, опозиція, уява та прогнозування, необхідне їм у всіх навчальних сферах та в реальному житті. Вони

також розвивають метакогнітивні навички: вміння критично оцінювати власні результати навчання. Прикладаючи основи для розвитку творчого мислення на уроках англійської мови, необхідно враховувати ряд загальних факторів:

1) творчість не відбувається у вакуумі. Завжди є щось, що стимулює та підсилює формування нестандартного мислення учнів, наприклад, ідеї, малюнок, тексту, історії, об'єкта, запитання чи проблеми чи певної комбінації;

2) творче мислення бере свій початок у емоційній залученні учнів до діяльності. Це призводить до стану «поток» (повне об'єднання з вашим бізнесом, придбання ним, коли ви не відчуваєте часу, самі, коли замість втоми спостерігається постійний сплеск енергії;

3) креативне мислення передбачає здатність вільно та спонтанно грати з ідеями. У той же час він включає дисципліноване мислення, цікавість та увагу до деталей та зусиль. Все це повинно підтримувати розробку конкретних стратегій та навичок.

Під час викладання англійської мови важливо дати можливість розвитку творчості, а саме планування та організації пари таким чином, щоб систематично озброїти студентів з навичками та стратегіями, які їм потрібно для досягнення творчого результату стосовно досліджуваної теми та їх поточний рівень мови. Це можна висловити через лист, акторську майстерність, музику, мистецтво, мультимедіа чи будь-яку їх поєднання, і результати можуть приймати різноманітні форми, такі як вірші, загадки, історії, ролі-ігри, плакати, картини, відеоролики або мультимедійні презентації.

Студентам також важливо надати більше незалежності в мовній практиці, «послабити контроль». У цьому випадку студенти зазвичай демонструють творчий підхід та винахідливість, і це допомагає розвивати вільність своєї мови англійською та самостійно міркувати. Прослуховуючи відповіді, важливо застосувати техніку затримки виправлення помилок. Замість того, щоб наполягати на точності мови та виправляти кожну помилку під час продуктивної мовної діяльності, краще заохотити учнів використовувати мову природним, творчим та незабутнім способом.

Розглянемо основи творчості, тобто ряд загальних факторів, які дозволяють вчителю розвивати творчість в аудиторії незалежно від віку та рівня навчання, а також, чи використовуєте ви підручник та цифрові ресурси чи не використовуєте технології зовсім.

1. Формування позитивної самооцінки. Створення позитивної самооцінки учнів через визна-

ння їх індивідуальних переваг, оцінюючи їх внесок у навчальний процес, повагу до розбіжностей у поглядах та створенні аудиторської спільноти, в якій співпраця та взаємодія є нормою, вчитель швидше буде залучати учнів до вільного та гнучкого мислення, готовності ризикувати, що характеризує творчість.

2. Проява креативності у педагога. Для того, щоб заохотити учнів по-новому подивитися на речі, досліджувати та придумати оригінальні рішення проблеми, сам вчитель застосовує творчу поїздку до навчальної діяльності та методів її організації. Вчитель може придумати творчі способи ефективного управління своєю діяльністю, наприклад, сигналом уваги (дзвоник, спеціальний жест тощо). Інші приклади творчих ідей для управління поведінкою включають систему жовтих та червоних карт, як у футболі. Також корисно мати прості, креативні ідеї, які не потребують спеціальної підготовки та матеріалів, і використовувати їх для відновлення робочого настрою або як теплої, повторення або заключного етапу уроку.

3. Надання студентам вибору. Маючи вибір, студенти вчать брати на себе відповідальність за свої рішення, розвивати незалежність та здатність контролювати свою підготовку. Це призводить до почуття «участі» та бажання докласти додаткових зусиль для створення творчої роботи. Ситуація з вибором робить навчання особистості та незабутньою. Ви можете запропонувати студентам приймати рішення на різних рівнях: від маленьких (з ким працювати) до більш серйозних, таких як вибір тем для навчання. Вибір також може бути потужним інструментом управління поведінкою.

4. Ефективне використання запитань. Технологія використання питань для зачарування учнів та заохочення їх творчо мислити, надзвичайно важлива для кожного вчителя.

Для розмежування, оцінки та впорядкування питань від більш простих до складніших, корисно використовувати переглянуту систематику навичок мислення Bloom (Madaus, 1973: 254). Таксономія ділиться навичками мислення нижчого порядку (lower order thinking skills – LOTS), наприклад, запам'ятовування, розуміння та застосування та навички мислення вищого порядку (higher order thinking skills – HOTS), які визначаються як аналіз, оцінка та творчість. Багато в основному пов'язані з відтворенням, ідентифікацією та базовим розумінням. HOTS є більш складними і вимагають великих пізнавальних зусиль. Багато розвитку дуже важливий для вивчення іноземних мов. Сходи питань – це приклад того, як використовувати переглянуту систематику цвітіння для плану-

вання питань різних рівнів та розвитку навичок мислення на основі читання історії. Також ефективно використовувати здатність задавати питання у кубі для навчання. Здатність задавати питання – це спосіб навчання, а також допомагає студентам творчо мислити. На кожному краю куба, питання What, Why, When, Where, How, Who. Студенти в парах по черзі кидають куб і задають питання своєму партнеру, використовуючи запитальне слово на стороні куба. Така робота проводиться після читання текстів, тематичної роботи або як засіб спілкування.

5. Встановлення взаємовідносин. Усвідомлення зв'язків між різними сферами життя, предметами навчальної програми, досвідом у класі та за її межами, ідеї, отримані з різних джерел, зміцнюють довіру студентів у своїх здібностях, створюють основу для творчого підходу до навчальної діяльності та її результати. Встановлення стосунків та стосунків між речами породжує ідеї та підтримує творче мислення. Існують також конкретні методи, які можна використовувати, розробляючи здатність знаходити зв'язки між ідеями та об'єктами та думати різними та творчими способами. Наприклад, як «випадкова асоціація, ця вправа спонукає студентів знайти зв'язки між речами, які не мають очевидного зв'язку. Необхідно писати слова, які учні вже знають на невеликих картах, і покласти їх у сумку чи шапку. Студенти по черзі приймають три картки випадково і складають пропозицію або складають історію, яка їх з'єднує.

6. Дослідження ідей. Щоб сприяти відкритому, творчому мисленню, потрібно регулярно надавати основу та стимули для досліджень, експерименти з ідеями. Це має відбуватися в атмосфері взаємної поваги та цінності думки всіх. Методи мозкового штурму, вирішення проблемних завдань та завдань, в яких студенти розглядають проблеми з різних точок зору, стимулюють дослідження та призводять до творчого мислення. Прикладом може бути «Мінцеві карти». Створення психічної картки дозволяє учням візуалізувати процес мислення над питанням чи проблемою. Вони можуть бути корисними для розвитку ідей разом із цілою аудиторією. Також гра «творче спостереження», яка використовує зображення для розвитку творчого мислення, усвідомлення того, як зображення, особливо реклама, впливають на наші почуття. Питання задається: про що ви думаєте, дивлячись на зображення? Які почуття ви відчуваєте? Чому? Як наступні заходи, студенти можуть робити свої фотографії, створювати мему на певну тему, проблему, обговорювати результати, задавати питання, порівнювати різні ідеї.

7. Просування критичної оцінки. У рамках сприяння творчості необхідно навчити учнів відобразити свою діяльність, здатність критично оцінювати власні ідеї, їх представлення, дії та результати. Завдяки критичному розумінню діти можуть оцінити обґрунтованість та цінність своєї творчої роботи. Роздуми, частина якої є критичним аналізом, з часом призводить до розвитку активного творчого мислення. Ви можете порівняти досягнуті результати з критеріями успіху в кінці ряду завдань, а також шляхом регулярного використання щоденних нот студентів або листів самооцінювання.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що творчість будь-якого індивіда складається з взаємодії трьох компонентів: комунікативної компетентності, здатності мислити творчо та мотивацією. Здатність творчо мислити визначає гнучкість та винахідливість у пошуку рішення цієї конкретної проблеми, що стоїть перед студентом.

Комунікативна компетентність та творче мислення – стратегічна сировина особистості,

необхідні елементи для усного ділового спілкування – її природний ресурс. Третій фактор – мотивація – залежить від того, як людина використовує цей ресурс. Комунікативна компетентність, творче мислення (здатність креативно мислити) та мотивація, що залежать один від одного. Вони взаємодіють між собою і знаходяться в діалектичній єдності. Комунікативна компетентність неможлива без творчого мислення. Недостатньо знати лексичні одиниці та граматичні конструкції мови, щоб бути комунікативними. Необхідно вміти використовувати свої знання, і ці навички досягаються лише у формуванні творчого мислення, здатності креативно мислити. Так само, як і комунікативна компетентність, креативне мислення вимагає мотивації. Вчений може розрізняти великі знання та здатність знаходити нові підходи до старих проблем, але якщо він не має мотивації виконувати конкретну роботу, він просто цього не зробить. Його інтелектуальний та творчий потенціал або залишатиметься незахищеним, або знаходити застосування у чомусь іншому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курочкіна В. С., Теплухіна Н. О. Розвиток критичного мислення на заняттях з іноземної мови. *Англійська мова та література*. 2017. № 3(517). С. 3–7.
2. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*. 2008. № 1 (58). С. 57–69.
3. Ніколаєнко О.В., Ушата Т.О. Інформаційні та комунікаційні технології моделювання процесу навчання іноземної мови у немовному ВНЗ. Наукові праці. *Серія : Педагогіка, психологія і соціологія*. Вип. 5 (155). Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ». 2009. 368 с.
4. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. та ін. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / За ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К. 2003. 255 с.
5. Creativity in the English language classroom, Alan Maley, Nik Peachey, British Council, 2015. 112 p.
6. Bereczki E.O., Kárpáti A. Technology-enhanced creativity: A multiple case study of digital technology-integration expert teachers' beliefs and practices. *Thinking Skills and Creativity*. 2021. Vol. 39. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100791>
7. Carroll J.B. Language and Thought. Englewood Cliffs (N.J.). 1964. 118 p.
8. Fries Ch. The Structure of English. N.Y. 1952. 304 p.
9. Kainz F. Psychologie der Sprache. Bd. III, Stuttgart. 1951. 537 S.
10. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
11. Skinner B.F. Verbal Behavior. L. 1957. 504 p.
12. Madaus G. F. A Causal Model Analysis of Bloom's Taxonomy. *American Educational Research Journal*. 1973. 10. P. 253–262.

REFERENCES

1. Kurochkina V. S., Teplukhina N. O. Rozvytok krytychnoho myslennia na zaniattiakh z inozemnoi movy. [Development of critical thinking in foreign language classes.]. *English language and literature*, 2017, Nr 3(517), pp. 3–7 [in Ukrainian].
2. Nychkalo N.H. Rozvytok profesiinoi osvity i navchannia v konteksti yevropeiskoi intehtratsii. [Development of professional education and training in the context of European integration.]. *Pedagogy and psychology: Heraldof the APN of Ukraine*, 2008, Nr 1 (58), pp. 57–69 [in Ukrainian].
3. Nikolaienko O.V. Informatsiini ta komunikatsiini tekhnolohii modeliuvannia protsesu navchannia inozemnoi movy u nemovnomu VNZ [Information and communication technologies for modeling the process of learning a foreign language in a non-linguistic university]. *Scientific works. Series: Pedagogy, psychology and sociology*. Ed. 5 (155), Donetsk: State Educational Institution «DonNTU», 2009, 368 p. [in Ukrainian].
4. Piekhota O.M., Kiktenko A.Z., Liubarska O.M. ta in. *Osvitni tekhnolohii* [Educational technologies]. Educational method manual / Under the editorship. K.: A.S.K, 2003, 255 p. [in Ukrainian].

5. Creativity in the English language classroom, Alan Maley, Nik Peachey, British Council, 2015. 112 p.
6. Bereczki E.O., Kárpáti A. Technology-enhanced creativity: A multiple case study of digital technology-integration expert teachers' beliefs and practices. *Thinking Skills and Creativity*. 2021. Vol. 39. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100791>
7. Carroll J.B. Language and Thought. Englewood Cliffs (N.J.). 1964. 118 p.
8. Fries Ch. The Structure of English. N.Y. 1952. 304 p.
9. Kainz F. Psychologie der Sprache. [Psychology of Language.] Bd. III, Stuttgart. 1951. 537 S. [in German].
10. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
11. Skinner B.F. Verbal Behavior. L. 1957. 504 p.
12. Madaus G. F. A Causal Model Analysis of Bloom's Taxonomy. *American Educational Research Journal*. 1973. 10. P. 253–262.